

KRAKÓW
PRZEZ UCHYLONE
DRZWI

KRAKÓW
THROUGH
THE DOOR AJAR

STARE MIASTO,
ŚRÓDMIEŚCIE
I PLANTY

OLD TOWN
AND THE PLANTY PARK

ULICA GARBARSKA Z WIDOKIEM
NA KOŚCIÓŁ NAWIEDZENIA
NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY (NA PIASKU)

Ulica Garbarska dziś znajduje się w centrum Krakowa, w miejscu średniowiecznego traktu. Od XVI wieku łączyła kościół Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny z nieistniejącym dziś kościołem św. Piotra Małego, zlokalizowanym przy obecnej ul. Łobzowskiej. W czasie powstania zdjęcia było to przedmieście (jurydyka) Garbary, którego nazwa pochodziła od zamieszkujących ją niegdyś krakowskich garbarzy. W XIX wieku tę dzielnicę Krakowa nazwano „Piasek”, od dominujących tu piaszczystych gruntów.

W głębi zdjęcia widoczny jest kościół Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Krakowie (Na Piasku). Kościół ten swe początki ma w roku 1395. Został ufundowany przez św. Jadwigę Andegaweńską i króla Władysława II Jagiełłę. Gospodarzami świątyni są od 1397 roku przybyli z czeskiej Pragi karmelici trzewiczkowi. Jej fasada, wzniesiona przy odbudowie kościoła w drugiej połowie XVIII wieku, nawiązuje do wzoru rzymskiego kościoła *Il Gesù*.

Kościół z otaczającą zabudową dwukrotnie uległ zniszczeniu, w 1587 roku podczas

oblężenia Krakowa przez wojska cesarza Maksymiliana Habsburga (w rezultacie walki o tron Polski po śmierci króla Stefana Batorego) oraz w 1655 roku podczas oblężenia Krakowa przez Szwedów (w czasie „potopu” szwedzkiego). W trakcie konfederacji barskiej w 1768 roku kościół zajęli Rosjanie i prowadzili z niego ostrzał Krakowa. Konfederaccy obrońcy miasta podczas tych walk spalili przedmieścia, w tym także Garbary.

Widoczna na zdjęciu zabudowa powstała w pierwszych latach XIX wieku i ma charakter typowy dla przedmieść, z zabudową parterową lub jednopiętrową. Ulica nie była brukowana. Widoczna jest na niej lampa uliczna, prawdopodobnie naftowa.

Równoległe do tej ulicy biegł kanał zwany Młynówką, przecinający ulicę Karmelicką i dochodzący do Rudawy. Kanał ten, którego początki sięgają XIII wieku, należał do systemu zaopatrującego Kraków w wodę, a także systemu stawów hodowlanych dla ryb i młynów wodnych. W pobliżu ulicy Garbarskiej, w rejonie zbiegu dzisiejszych ulic Łobzow-

skiej i Asnyka, zlokalizowane były Górne Młyny.

Pustka ulicy jest pozorna, wynikająca z długiego czasu naświetlania zdjęcia – w bramie domu z prawej strony widnieje zamazana postać, a zniknięcie jej ze zdjęcia prawego świadczy o wykonaniu obu fotografii w odstępie niewielkiego czasu, jednym aparatem. Długi cień, jaki dają budynki, skierowany w prawą stronę świadczy o wczesnej porze zrobienia zdjęć. Na ulicy widnieją niewielkie kopki. Możliwe, że są

to albo pozamiatane liście (ale nie widać drzew), albo ... koński nawóz.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-164

Autor: nieznanym

Datowanie: lata 60.–70. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

KOŚCIÓŁ ŚW. ANNY, GIMNAZJUM
NOWODWORSKIEGO I PLANTY

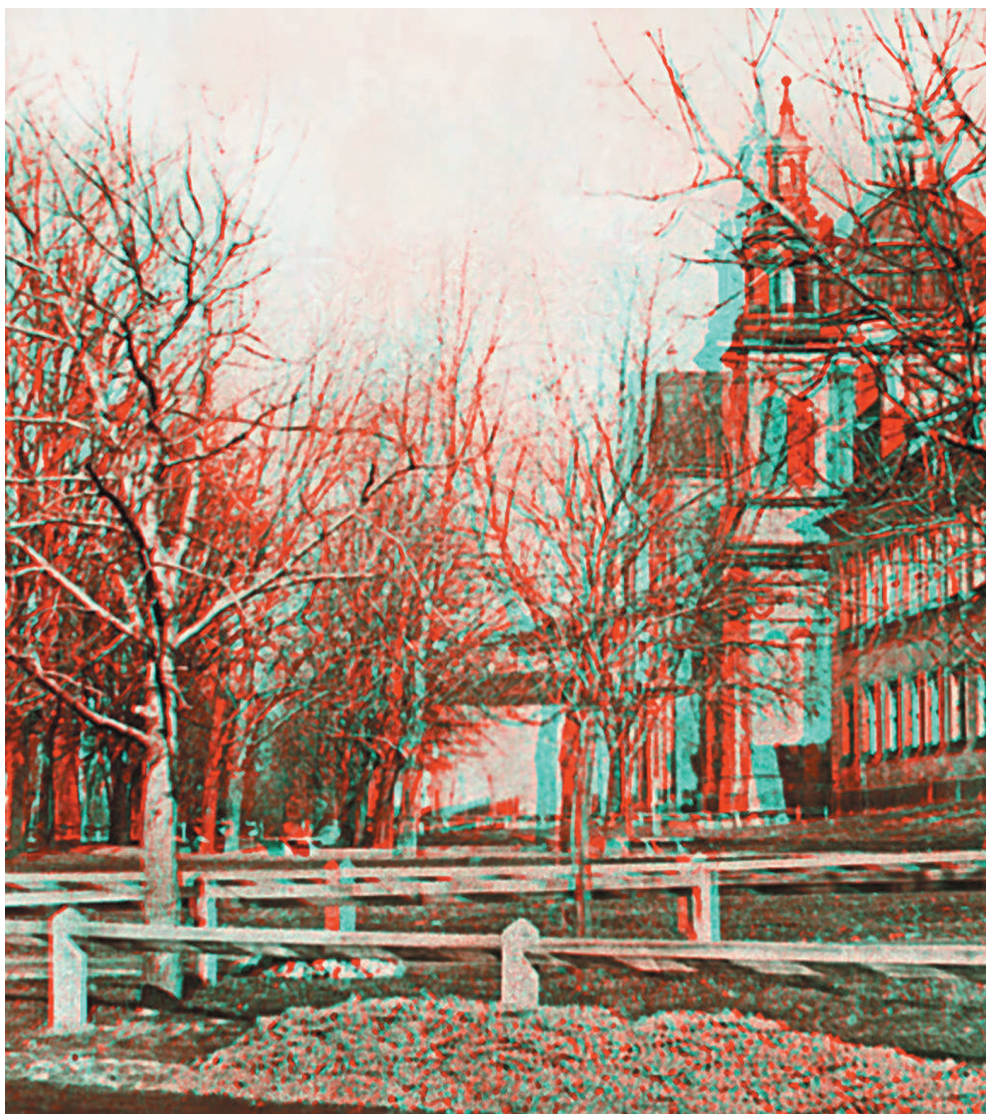
Z prawej strony zdjęcia, w jego głębi, widoczna jest kolegiata rzymskokatolicka św. Anny. W obecnej postaci powstała na przełomie XVII i XVIII stulecia, jest kościołem późnobarokowym, którego plany sporządził pochodzący z Niderlandów Tylman z Gameren. Kolegiata została zbudowana w miejscu dawnego gotyckiego kościoła, który od 1418 roku znajdował się pod opieką Akademii Krakowskiej. W kościele tym pochowany został profesor Akademii Jan Kanty.

Przed kościołem św. Anny widoczny jest fragment Collegium Nowodworskiego, ufundowanego przez Bartłomieja Nowodworskiego (ok. 1552-1625), kawalera maltańskiego, żołnierza królów Stefana Batorego i Zygmunta III Wazy. Szkoła ta została powołana uchwałą senatu Akademii Krakowskiej w 1586 roku, a jej zadaniem było pogłębienie wiedzy i przygotowanie przyszłych studentów Akademii. Otwarta w 1588 roku, początkowo mieściła się w Bursie Jerozolimskiej na rogu ulic Gołębiej i Jagiellońskiej, a następnie w wybudowanym w latach 1639-1643 budynku przy ulicy św. Anny, widocznym na fotografii. Od 1898 roku szkoła zajmuje budynek usytuowany przy

placu Na Groblach, a w Collegium Nowodworskiego ma swą siedzibę Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Planty to popularna nazwa miejskiego parku otaczającego Stare Miasto. Pas zieleni obiegającej dawne miasto średniowieczne założono w miejscu wyburzonych na początku XIX wieku murów obronnych. Koncepcja zagospodarowania zdegradowanego terenu i stworzenia pierścienia zieleni publicznej powstała w czasach Wolnego Miasta, w latach 1817-1822. Inicjatorem przedsięwzięcia był Feliks Radwański. Plan konsekwentnie zrealizowano w latach 1822-1830. Już wówczas Planty stały się zielonymi płucami starego Krakowa i ulubionym miejscem „spacerów publicznych”. Po śmierci Radwańskiego kierownictwo nad urządzaniem „plantacji” przejął Florian Straszewski.

Nazwa „Planty” wywodzi się od planowania nierówności terenu. Pierwszy etap powstawania Plant zakończył upadek Rzeczypospolitej Krakowskiej i śmierć Straszewskiego. Aż do I wojny światowej przekształcano kompozycje ogrodowe według aktualnych trendów i przyłączano do Plant nowe tereny.

Zdjęcie przedstawia Planty prawdopodobnie z okresu administrowania nimi przez ogrodnika miejskiego Bolesława Maleckiego, czyli po 1870 roku. Wytyczył on boczne alejki dla głównych chodników, założył kłomby, oświetlenie gazowe oraz placzki dla dzieci. Drzewa porastające ówczesne Planty są jeszcze niewielkie, płotki oddzielające alejki od trawników są najwyraźniej nowe. O prowadzeniu prac świadczy zgromadzony kamienny tłuczeń, który najprawdopodobniej ma służyć jako wysypka na nowo wytyczone dróżki. Brak liści na drzewkach i pod

nimi świadczy o wczesnowiosennej porze wykonania zdjęć. Fotograf, niestety, ustawił aparat lub aparaty nieco niestarannie, obie fotografie są lekko przechylone w lewą stronę.

Celem fotografii było prawdopodobnie udokumentowanie zadbanych, możliwe, że nowo urządzonych alejek na Plantach.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-89

Autor: nieznany

Datowanie: po 1870

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

ULICA LUBICZ (GOŚCINIEC MOGILSKI)

Aleja widoczna w głębi zdjęcia, wysadzana topolami włoskimi, to obecnie ulica Lubicz, współcześnie jedna z głównych arterii w mieście. Zapiski o niej pochodzą już z pierwszej połowy XVII wieku, w 1632 roku nazywano ją „Uliczką do Mogiły idąc”. Prowadziła do wsi Mogiła i znajdującego się w niej opactwa cystersów. Janina Gotkowska, wdowa po Janie Gotkowskim herbu Lubicz, pisarzu ziemskim sandomierskim, w 1646 roku zakupiła ziemię, przez którą przechodziła „Uliczka...”. Jej syn Andrzej otrzymał przywilej na założenie na nabytej ziemi miasta Novum Lubicz, lecz nigdy do tego nie doszło. Pozostała jednak jurydyka Lubicz, funkcjonująca do 1801 roku. Idącą przez nią drogę nazywano w 1744 roku ulicą Wesołą, a od 1807 – ulicą Lubicz.

Ulica Lubicz widoczna jest z Plant. Ławki na Plantach są kamienne, co sugeruje powstanie fotografii przed 1870 rokiem. Po tej dacie z inicjatywy ogrodnika miejskiego Bolesława Maleckiego wymieniono je na drewniane. Na ławce siedzi model Walerego Maliszewskiego ubrany w charakterystyczną krakowską czapkę. Od lat 20 XIX wieku

w mieście zaczęto sadzić szybko rosnące topole włoskie, których szpaler widoczny jest na fotografiach. Te na zdjęciu posadzono około 1833 roku. W okresie powstawania zdjęć Planty i ulicę Lubicz łączył słabo widoczny w centrum fotografii, ze względu na perspektywiczny skrót, mostek. Widoczne są także lampy miejskiego oświetlenia.

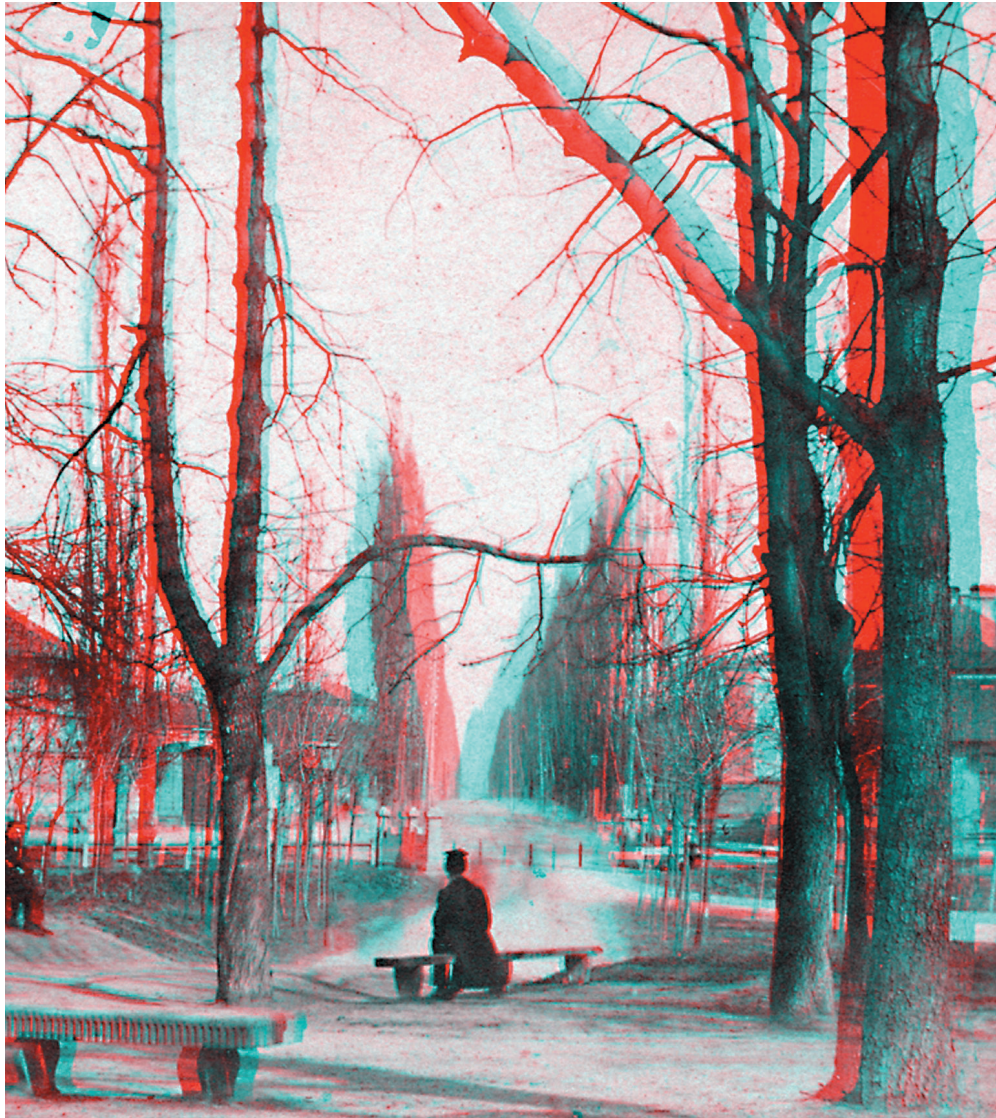
Kształt początkowego odcinka ulicy zmienił się w ostatnim dziesięcioleciu XIX wieku w związku z budową wiaduktu kolejowego projektu Teodora Talowskiego. Brak liści na drzewach i pod nimi świadczy prawdopodobnie o wczesno wiosennej lub jesiennej porze wykonania zdjęć.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-370

Autor: Walery Maliszewski

Datowanie: lata 60. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

ULICA JAGIELLOŃSKA – COLLEGIUM MAIUS

Zdjęcie wykonane ze skrzyżowania ulicy Jagiellońskiej z ulicą św. Anny ukazuje budynki Collegium Maius po ich przebudowie w stylu neogotyckim. Prowadził ją w ciągu dwóch dekad – przed i po połowie XIX wieku – Karol Kremer, a w drugim etapie, w latach 1861–1873 Herman Bergmann i Feliks Księżarski.

Początki Collegium Maius sięgają 1400 roku, kiedy to król Władysław Jagiełło, realizując testament królowej Jadwigi, reaktywował krakowską uczelnię. Na jej potrzeby za 600 grzywien zakupił należącą do Szczepana Pęchera z Rzeszotar jednopiętrową kamienicę, do której z czasem przyłączano kolejne nieruchomości. Ulica, wytyczona w czasie lokacji miasta, zwana była pierwotnie Żydowską – od społeczności zamieszkującej jej rejon. Współczesna nazwa, św. Anny, związana z powstałym w XIV wieku kościołem, przyjęła się w ciągu XV stulecia.

Dzisiejsza ulica Jagiellońska, jak większość przecznic, aż do XIX wieku nie miała ustalonej nazwy. Jeszcze na planie tzw. Kółtajowskim (*Planta miasta Krakowa z przedmieściami roku MDCCLXXXV zrobiona*) nosi

nazwę Bezimiennej. Oficjalnie swoje obecne miano otrzymała w latach 80. XIX wieku.

Collegium Maius było w wieku XV sukcesywnie powiększane, poprzez dołączanie wykupywanych sąsiednich kamienic. Ostatcznym impulsem do stworzenia jednego kompleksu akademickiego stał się pożar z 1492 roku. Odbudowa Collegium, polegająca na połączeniu kilku budynków i nadbudowy kolejnych pięter, zaowocowała powstaniem jednego gmachu z dużym dziedzińcem.

Przebudowa z XIX wieku nadała budowli postać widoczną na zdjęciach. Różni się ona od dzisiejszego wyglądu np. innym usytuowaniem okien.

Collegium zostało przeznaczone na siedzibę Biblioteki Jagiellońskiej i pełniło tę rolę do 1940 roku. Później rozpoczęto prace, kierowane przez profesora Karola Estraichera mające za cel przywrócenie budynkowi pierwotnego wyglądu. Po zakończeniu tych prac budynek stał się siedzibą Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Zdjęcia stereoskopowe zostały wykonane jednym aparatem w pewnym odstępie cza-

su, o czym świadczą powóz oraz zamazane postacie, widoczne się na fotografii prawej, a nieobecne na fotografii lewej. Aparat, którym robiono fotografię, był nieco pochylony w lewą stronę (fotograf pionowo kadrował dalszy fragment Collegium znajdujący się w głębi ulicy Jagiellońskiej).

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-698

Autor: nieznany

Datowanie: lata 70. lub 80. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

MURY OBRONNE, BRAMA FLORIAŃSKA
ORAZ BASZTA STOLARZY I POWROŹNIKÓW.
PLANTY

Obwarowania starego Krakowa powstawały w kilku etapach. Po drewniano-ziemnych umocnieniach Leszka Czarnego murowane fortyfikacje zaczął wznosić na przełomie XIII i XIV wieku Wacław II Czeski (stąd kronikarska wzmianka: „Bohemi Cracoviam muraverunt” – „Czesi zbudowali Kraków”). Na początku XIV wieku mury otaczały już całe miasto lokacyjne, a w czasach Kazimierza Wielkiego obwarowania połączone z umocnieniami Okołu.

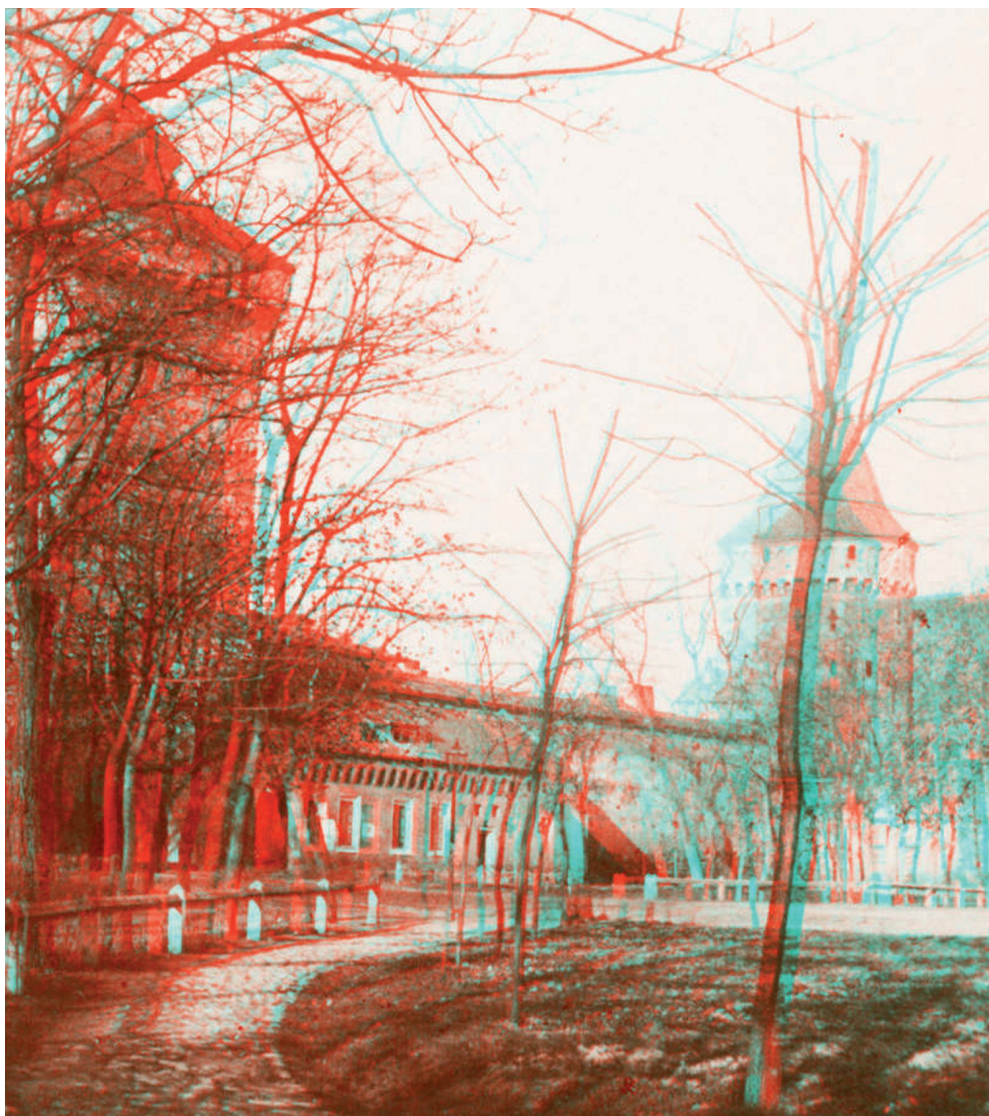
Zmodernizowany ok. połowy XV wieku (w związku z coraz powszechniejszym użyciem broni palnej) obwód obwarowań był przykładem średniowiecznego systemu obronnego zwanego basztowym. Mur zaopatrzone w baszty flankujące ze strzelnicami na wszystkich kondygnacjach, co pozwalało na rozwinięcie ognia krzyżowego i aktywną obronę przedpoła. Organizacja obrony nakładała na cechy rzemieślników obowiązek opieki nad poszczególnymi basztami – stąd nazwy baszt. Mury skonstruowane były w postaci podwójnej: muru zewnętrznego (zwanego też przedmurzem o wysokości 2 m) i wewnętrznego (wysoko-

kiego na 7–8 m i grubego na 2 m). Umocnienia otaczała fosa szeroka na 6–10 m oraz głęboka na 3,5 m, napełniona wodą z Młynówki Królewskiej. Do miasta prowadziło osiem bram miejskich. Długość murów miejskich wynosiła 3,4 km.

Najsilniej ufortyfikowano miasto od północy z uwagi na brak większych przeszkód naturalnych w tej części. Ten też ich fragment wraz z Barbakanem ocalał do dzisiaj. Ocalały również inne fragmenty dawnych umocnień Krakowa, lecz nie tak okazałe. Mur zewnętrzny się nie zachował.

Mury Krakowa, w związku z rozwojem rzemiosła wojennego oraz broni palnej, straciły na znaczeniu już w XVII wieku, ale nadal pełniły rolę porządkową, umożliwiały kontrolę przemieszczających się do miasta ludzi, a także wwożonych i wywożonych towarów.

Zrujnowane umocnienia postanowiono w 1803 roku rozebrać, motywując to koniecznością pozyskania materiału budowlanego dla miejskich inwestycji. Decyzję zaaprobował cesarz Franciszek, ale pewien opór stały władze wojskowe. Do rozbiórki przystąpiono w latach 1810–1814, ale wystąpienie

architekta i profesora uniwersytetu Jagiellońskiego Feliksa Radwańskiego w styczniu 1817 roku pozwoliło zachować część umocnień. Rozbiórkę większej części zakończono ok. 1820 roku. W miejscu dawnych murów rozpoczęto w latach 20. XIX wieku zakładanie ogrodu miejskiego – Plant.

Na zdjęciu widoczny jest fragment umocnień z Bramą Floriańską oraz Stolarską, zwaną inaczej Powroźniczą. W murach widoczny jest nieistniejący dziś budynek XIX-wiecznej wartowni.

Planty w rejonie zachowanych murów miejskich najwyraźniej są w fazie renowa-

cji w okresie administrowania nimi przez ogrodnika miejskiego Bolesława Maleckiego. Drzewka są niewielkie, przycięte, dróżka zadbane, wybrukowana. Widoczna jest miejska latarnia. Fotografię wykonano prawdopodobnie wczesną wiosną.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-740

Autor: nieznany

Datowanie: lata 60. lub 70. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

BRAMA FLORIAŃSKA (BRAMA ŚW. FLORIANA) ORAZ SKRZYŻOWANIE ULIC FLORIAŃSKIEJ I PIJARSKIEJ

Brama Floriańska, główna brama miejska, jest jedyną zachowaną – oprócz częściowo zachowanej w murach klasztoru dominikanek Bramy na Gródku – bramą dawnych fortyfikacji Krakowa.

Wiedzie przez nią Droga Królewska na Wawel, a jej nazwa pochodzi od znajdującego się w pobliżu kościoła św. Floriana, Droga Królewska prowadzi śladem dawnego, przedlokacyjnego szlaku handlowego, biegnącego na północ do Kleparza (w latach 1366–1792 samodzielnego miasta).

Pierwsze wzmianki o istnieniu bramy sięgają 1307 roku. Formę kamiennej wieży wzniesionej wraz z czworobocznym przedbramiem zyskała w XIV wieku, sto lat później wzniesiono najwyższą, ceglana kondygnację z machikułami (gankami z otworami strzelniczymi). Barokowym hełmem zwieńczono ją na początku XVII wieku. Z czasem nabrała symbolicznego znaczenia reprezentacyjnej bramy wjazdowej do miasta. Obecna wysokość bramy to ok. 34,5 m.

Bramie Floriańskiej towarzyszą widoczne na zdjęciu neogotyckie arkady projektu Ka-

rola Kremera z 1840 roku, obecnie już nieistniejące. W głębi widoczna jest XV-wieczna baszta Pasamoników (Szmuklerzy), czyli wytwórców pasów, pasków, guzów oraz innych dodatków do stroju zwanych dziś pasmanterią.

Ulica Pijarska nazwę swą zawdzięcza klasztorowi o.o. Pijarów, wzniesionemu nieopodal w XVIII wieku. W średniowieczu bezimienna, jej zachodni fragment miał być niegdyś nazywany ulicą Psią. Pierwotna nazwa ulicy jest nieznana, możliwe, że w ogóle takiej nie miała. Jej początki sięgają XIII wieku, ale ulicą Pijarską zaczęto ją nazywać dopiero w wieku XIX.

Zabudowa tej podmurnej ulicy długo kształtowała się jako peryferyjna, odznaczały się jedynie domy na narożnikach ulic wlotowych. Zmiany w krajobrazie ulicy nastąpiły na przełomie XIX i XX wieku. Ulica wygląda rozpaczliwie, nie jest wybrukowana, widoczny z lewej fragment murów obronnych się rozsypuje. W centrum widoczna kamienica należąca już do ulicy Floriańskiej.

Po prawej stronie zdjęcia widoczne są zabudowania hotelu „Pod Białym Orłem”, powiększonego o realności od strony ulicy Pijarskiej w połowie XIX wieku. Zajazd ten, początkowo zajmował tylko kamienicę przy ul. Floriańskiej 42. Prawdopodobnie właśnie z powodu ustronnego położenia upodobali go sobie pod koniec XIX wieku rewolucjoniści i działacze politycznego podziemia – w 1878 roku wpaść tu w ręce policji Ludwik Waryński. Ten sam los spotkał w nim Wandę Krahełską, działaczkę Organizacji Bojowej PPS. Narożna kamienica w środku kadru (Floriańska 44) będzie wcielona do hotelu po 1932 roku, kiedy od prawie dwu-

dziestu lat będzie się znajdował w rękach Czartoryskich. Na razie jednak, wycierający z kadru narożny dom wciąż należy do rodziny Wodaków.

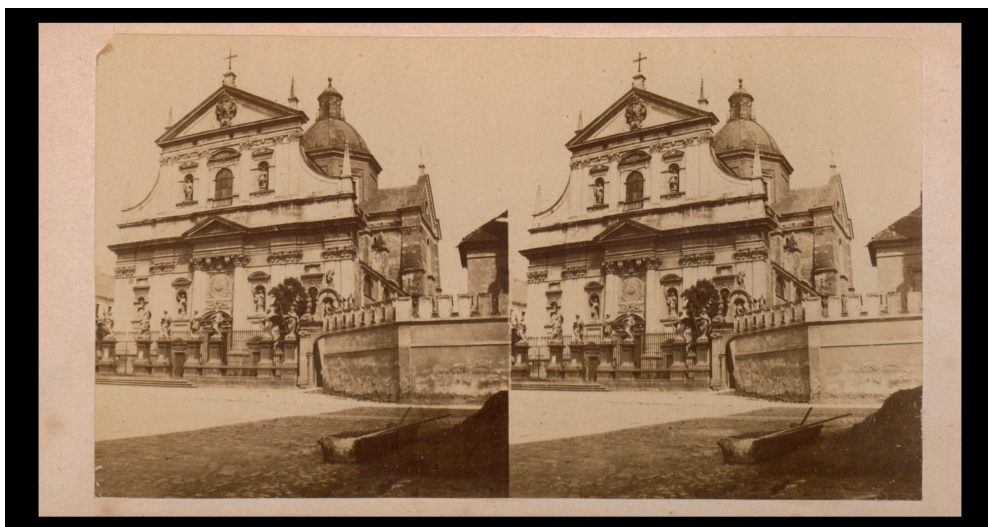
Zdjęcia budujące stereoparę są niestaranie wykadrowane – przechylone w lewo. Na prawym zaskakuje brak kominów widocznych na lewym zdjęciu (wyretuszowano?).

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-743

Autor: nieznanym

Datowanie: lata 80. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

KOŚCIÓŁ ŚW. ŚW. PIOTRA I PAWŁA,
ULICA GRODZKA

Ulica Grodzka jest jednym z najstarszych traktów miasta, łączącym zamek i podgrodzie (później nazwane Okołem) ze skrzyżowaniem szlaków handlowych w rejonie późniejszego – i dzisiejszego – Rynku. Początkowo Grodzką nazywano odcinek ulicy od Rynku do granic Okołu. Po zniesieniu północnego odcinka fortyfikacji Okołu w I poł. XIV wieku, Grodzka zyskała przedłużenie w kierunku południowym, zamknięte wzniesioną przed połową stulecia Bramą Grodzką. Dalej za Bramą wiódł gościniec do przeprawy przez Wisłę (Most Królewski łączący Stradom z Kazimierzem).

W rejonie dawnego placu targowego Okołu dziś stoją dwa kościoły. Starszy z nich to romański kościół św. Andrzeja, wzniesiony pod koniec XII wieku z fundacji palatyna Sieciecha, od XIV wieku pozostający w rękach sióstr klarysek. Widoczny na zdjęciu krenelzowy mur ogrodzenia z barokową bramką pochodzi zapewne z końca XVII wieku.

Młodsza świątynia to kościół św. św. Piotra i Pawła. Kościół ten powstał w latach 1597–1635 według projektu nawiązującego

do rzymskiego kościoła *Il Gesù*. Świątynia należała do jezuitów do 1773 roku. Jego konsekracja odbyła się w 1635 roku.

Kopułę kościoła, dominującą w jego sylwetce, zbudowano w 1619 roku. Barokowa, imponująca fasada kościoła pochodzi z początku XVII stulecia. W jej dolnej części znajdują się cztery wnęki z figurami świętych zakonu jezuitów. Nad nimi w kolejnych dwóch wnękach stoją figury św. Zygmunta i św. Władysława, patronów dynastii Wazów, fundatorów świątyni, a całość kompozycji zwieńcza herb dynastii z orłem polskim. Nad bramą godło zakonu oraz monogram IHS.

Ogrodzenie w postaci dwunastu postumentów z figurami apostołów wzniesiono w latach 1721–1723. Powstało według projektu Kacpra Bażanki w latach 1715–1720, z posągami wykonanymi przez Dawida Helela. Na zdjęciu widoczne są oryginalne rzeźby, dziś podziwiać możemy jedynie ich kopie. Oryginały, mocno zniszczone przez krakowskie kwaśne deszcze, obecnie zdeponowane są w jednej z pracowni konserwatorskich.

Na zdjęciach zrobionych z ulicy Grodzkiej widoczny jest od lewej strony większy frag-

ment kościoła św. św. Piotra i Pawła, kawałek muru okalającego kościół św. Andrzeja oraz skrzynia z rozrobioną zaprawą murarską, leżącą na ulicy obok kupy piasku. Ten zestaw jest tylko pozornie pozbawiony sensu, bowiem fotografującemu chodziło o uzyskanie na stereoskopowym zdjęciu wrażenia głębi, zatem uwiecznił on kościół z zagospodarowanym dość przypadkowo jego przedpolem. Zdjęcie płaskie tak skomponowane

budzi pewne zdziwienie, na zdjęciu stereoskopowym skrzynia i piasek w zestawieniu z fasadą świątyni zyskują swoje uzasadnione miejsce.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-641

Autor: nieznany

Datowanie: lata 60.-80. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

PLANTY, ULICA SIENNA

Ulica Sienna została wytyczona podczas trzynastowiecznej lokacji Krakowa. Część bliżej Rynku – oddzielona od dalszego, wschodniego odcinka ulicy budynkiem szkoły mariackiej położonej na rogu Małego Rynku i ul. Stolarskiej – nazywana była pierwotnie ulicą Szkolną. Szkoła mariacka przetrwała w tym miejscu do 1812 roku. Z powodu położenia tego odcinka ulicy, niejako schowanego za budynkiem szkoły, używano też nazwy ulicy Zagubionej lub Zgubionej. Sąsiedztwo rzeźni miejskiej sprawiło, że w XVI wieku mówiono o niej jako o ulicy Bydlnej.

Obecna nazwa ulicy zaczęła funkcjonować w XVI wieku a związana była z wyznaczonym miejscem sprzedaży siana i słomy. Odcinek przy Bramie Nowej wymiennie nosił nazwę od owej właśnie bramy – bądź określano go tak samo jak część ulicy bliżej Rynku. Oficjalna nazwa ulicy Siennej została przyjęta w 1881 roku. Ulicę zamykała Brama Nowa, będąca częścią traktu do Wieliczki i dalej do Tarnowa i Lwowa.

W miejscu wyburzanych i niwelowanych dawnych średniowiecznych umocnień mia-

sta rozpoczęto w pierwszej połowie XIX wieku zakładanie ogrodu miejskiego nazwanego Plantami. Zdjęcie przedstawiające ich fragment w rejonie ulicy Siennej wzbudza dziś zdziwienie, bowiem obecnie teren ten gęsto porastają drzewa. Na stereoskopowej fotografii widoczny jest obszar przypominający pole golfowe, a nie gęsto zadrzewiony park. Zdjęcie wykonano prawdopodobnie w latach administrowania Plantami przez ogrodnika miejskiego Bolesława Maleckiego, możliwe, że tuż po objęciu przez niego tej funkcji. Malecki bardzo przyczynił się do schludnego wyglądu miejskiego ogrodu. Teren widoczny na zdjęciu jest zadbany, wytyczona alejka jest świeżo ogrodzona, drzewka niewielkie, najwyraźniej starannie pielęgnowane. Możliwe, że celem zrobienia tej fotografii było właśnie udokumentowanie pozytywnych zmian zachodzących na Plantach, a nie np. ukazanie sylwetki kościoła Mariackiego od tyłu. Trawnik budujący pierwszy plan fotografii jest pusty, sprawia wrażenie dopiero co powstałego. Zdjęcie wykonane prawdopodobnie wczesną wiosną.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-628
Autor: nieznanym
Datowanie: lata 70.-80. XIX wieku
Technika wykonania: odbitki albuminowe
naklejone na tekturkę

ULICA ŚW. MARKA (ROGACKA),
KOŚCIÓŁ ŚW. MARKA EWANGELISTY

Zachodni odcinek dzisiejszej ulicy św. Marka nosił niegdyś nazwę ulicy Rogackiej. Nazwa ta pochodzi od rogatego, zakrzywionego kształtu kapeluszy zakonników św. Marka, których klasztor mieścił się przy tej ulicy. Jej kontynuację w kierunku wschodnim w XV i XVI wieku nazywano Szrotarską – od położenia nieruchomości, należącej do szrotmistrza miejskiego (czyli przewoźnika win i piw do szynków, który mieszkał na rogu z ulicą Szpitalną).

Pod koniec XVIII wieku cała ulicę oznaczano jako Rogacką, a na początku XIX wieku część zachodnią nazywano Graniczną, a wschodnią – Kocią. Później pojawiały się nazwy: ponownie Rogacka, następnie św. Marka, Akademicka oraz św. Scholastyki – od szkoły, funkcjonującej na wschodnim krańcu ulicy. Nazwa „św. Marka” dla całości ulicy została oficjalnie nadana pod koniec XIX wieku.

Kościół św. Marka Ewangelisty został ufundowany w 1263 roku przez Bolesława V Wstydliwego, który sprowadził z Pragi do Krakowa zakonników reguły św. Augusty-

na zwanych potocznie markami. Prezbiterium kościoła wzniesiono najprawdopodobniej niedługo po roku 1300. Pierwotny korpus gotycki, dwunawowy, z filarami na środku, ukończono na początku XV wieku. Halowa konstrukcja świątyni była w średniowiecznym Krakowie częstym rozwiązaniem. Do dzisiejszego dnia przetrwał tylko jeden taki kościół – i to w szczególnym typie, jednofilarowy. Pozostałe przebudowano lub zburzono.

Kościół św. Marka został nadwerężony pożarami w XV i XVI wieku. Obecny wygląd wnętrza otrzymał w wieku XVII.

W głębi zdjęcia widoczny jest fragment kościoła św. Kazimierza Królewicza przy ul. Reformackiej.

Widok zdjęty z rejonu skrzyżowania ulicy św. Marka z ulicą Sławkowską. Obie fotografie wykonano jednym aparatem w czasie, w którym postacie widoczne na lewym zdjęciu przemieściły się w kierunku ulicy Reformackiej. Przez ulicę w pobliżu kościoła przeleciał także gołąb, który uwieczniony został na zdjęciu prawym.

Ulice św. Marka (Rogacka) i Sławkowska były w czasie wykonywania fotografii starannie wybrukowane, widoczne są na nich rynsztoki.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-313

Autor: nieznanym

Datowanie: lata 60.–80. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

ULICA KRUPNICZA

Wygląd dzisiejszego centrum Krakowa w konfrontacji z jego wizerunkiem na starych fotografiach często nas zaskakuje. Uwieczniona na stereoparze ulica Krupnicza, znajdująca się obecnie w sercu miasta, w chwili powstawania zdjęcia była częścią jego przedmieścia.

Pierwsze wzmianki o tej ulicy pochodzą z wieku XV. W okolicy osiedlali się ogrodnicy, następnie garncarze oraz garbarze. Przy sztucznej odnodze Rudawy – Młynówce Królewskiej, lokowano młyny. Ze względu na ich obecność okolice zasiedlili krupnicy, którzy trudnili się wyrobem i handlem kaszą. Osada, nazywana Krupnikami, znajdowała się w rejonie obecnej ul. Garncarskiej. W pierwszej połowie XIX wieku dla ulicy ze zdjęcia utrwaliła się nazwa „Krupnicza”.

W okolicach dzisiejszej ulicy Dolnych Młynów stały Młyny Królewskie, wzniesione ok. 1432 roku w miejscu dawnych młynów wójtowskich. Jeden z nich – Młyn Dolny „Kamienny”, zniszczony w czasie potopu szwedzkiego, a następnie odbudowany, zastąpiono w 1777 roku nowym młynem, murowanym. Spłonął on podczas tragiczne-

go dla miasta pożaru z 1850 roku. Odbudowano go 15 lat później w postaci widocznej na zdjęciu (w głębi, w centrum), bardzo, jak na owe czasy, nowoczesnej. Młyn przetrwał do roku 1931, później do czasu wojny jego budynek straszyl już jako rudera.

Zabudowę ulicy tworzyły małe podmiejskie domki, widoczne na fotografii. Ulica nie była brukowana. Jednopiętrowa kamienica z balkonem, usytuowana po prawej stronie fotografii, przetrwała do dzisiejszego dnia. Widoczna jest miejska latarnia. Pozostałe budynki sukcesywnie burzono, stawiając na ich miejscu okazałe mieszczańskie kamienice. Na miejscu dawnego Młyna Kamiennego obecnie stoi szpital.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-331

Autor: Józef Zajączkowski

Datowanie: między 1865 a 1880

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

PLAC BERNARDYŃSKI, KOŚCIÓŁ
ŚW. BERNARDYNA, ULICA BERNARDYŃSKA

Kościół św. Bernardyna ze Sieny to wczesnobarokowa rzymskokatolicka świątynia. Zbudowana u stóp wzgórza wawelskiego w latach 1659–1680 według projektu Krzysztofa Mieroszewskiego, w miejsce halowego kościoła gotyckiego, zniszczonego w czasie najazdu szwedzkiego w 1655 roku. Kościół jest budowlą trójnawową z kopułą zanurzoną w kościelnym dachu, co tłumaczy względy militarne, prawdopodobnie związane z doświadczeniami wyniesionymi z walk czasu szwedzkiego „potopu” – świątynia lokowana u stóp zamku narażona byłaby, w przypadku jego oblężenia, na artyleryjski ostrzał, zatem musiała mieć zwartą konstrukcję.

Wzdłuż kościoła biegnie ulica Bernardyńska. W 1825 roku wyburzono część zabudowań zespołu klasztornego bernardynów. Powstała w wyniku tego wąska uliczka, zadrzewiona sprowadzonymi do Krakowa ok. 1833 roku topolami włoskimi. Nazwano ją aleją Topolową, którą przemianowano w 1880 roku na ulicę Bernardyńską.

Przy kościele bernardynów funkcjonował niegdyś cmentarz kościelny, do którego wej-

ście prowadziło przez bramę zlokalizowaną przy ulicy Stradomskiej. W bramie pochodzącej z 1767 roku umieszczone było siedem posągów świętych ze środkową figurą Matki Boskiej Niepokalanej Poczęcia.

Po przebudowie budynków klasztoru w 1825 roku zlikwidowano cmentarz i bramę, a figurę Matki Boskiej umieszczono na kolumnie stojącej na placu Bernardyńskim, powstałym w miejscu dawnego cmentarza. Na placu tym w latach 1938–1940 funkcjonowała pętla tramwajowa.

Na zdjęciu zwraca uwagę ład na placu i wokół kościoła. Miejsce jest niezwykle zadbane. Układ cieni wskazuje na wczesną, poranną porę zrobienia zdjęcia.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-78

Autor: nieznanym

Datowanie: lata 60.–80. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

KOŚCIÓŁ ŚW. TRÓJCY OD STRONY PLANT

W 1222 roku do Krakowa przybyli Dominikanie i zostali osadzeni przy najstarszym kościele parafialnym noszącym wezwanie Świętej Trójcy. Wkrótce zaczęli wznosić własny kościół. Powstała monumentalna budowla, pierwotnie o dyspozycji halowej, która następnie – w drugiej połowie XIV wieku, zgodnie z ówczesnymi trendami budowlanymi – przybrała postać bazyliki (w konstrukcji bazylikowej nawa główna góruje nad nawami bocznymi, oświetlana przez światło podające z okien umieszczonych powyżej ich dachów).

Kościół został zniszczony podczas pożaru miasta w 1850 roku. Jego odbudowa ciągnęła się niemal do końca XIX wieku.

Na zdjęciu widoczny jest odbudowany wschodni szczyt świątyni, z ciemniejszą, starszą partią muru. Widoczny jest także odbudowany po pożarze arkadowy mur oddzielający od Planty jatkę (kramy rzeźcze) – wzniesiono je pierwotnie po wyburzeniu muru obronnego w latach 20. XIX wieku. Z lewej strony budowli, widzianej na tej fotografii od tyłu, biegnie ulica Dominikańska, łącząca plac Dominikański z obecną

ulicą św. Gertrudy. Wytyczono ją w 1820 roku, przebijając teren dawnego cmentarza dominikańskiego i teren obecnych Plant.

W okresie powstawania zdjęcia prezydentem Krakowa był Józef Dietl. Jego prezydentura w latach 1866–1874 charakteryzowała się dużą dynamiką w realizacji miejskich przedsięwzięć. Zyskały na nich m.in. Planty. Parkowe alejki otrzymały kształty miękkich łagodnych łuków, co widać na fotografiach. W głównych alejkach pojawiły się lampy gazowe (oświetlenie gazowe miasta uruchomiono w 1857 roku).

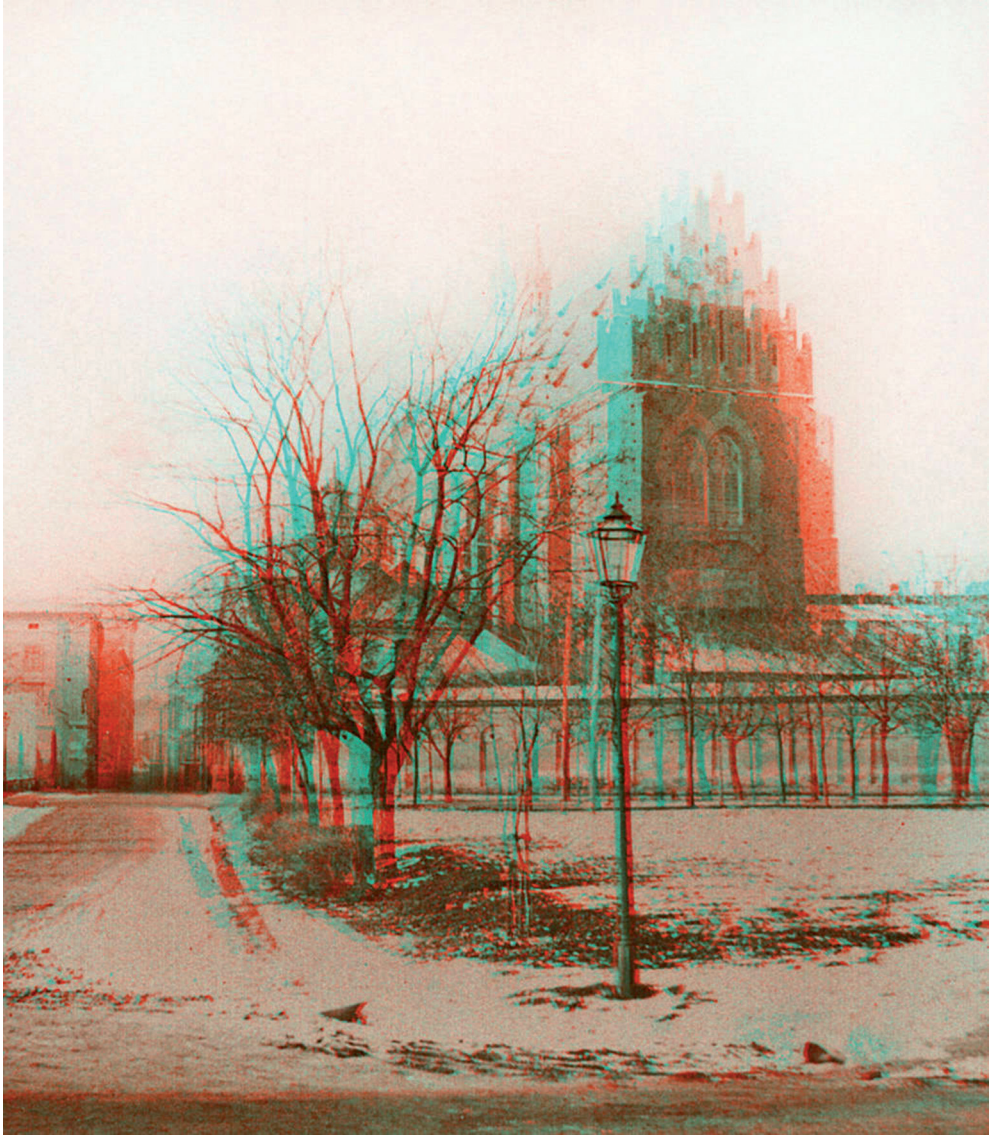
Alejki te, jak widać na fotografii, są wyraźnie nowe, obsadzone młodymi, wypielęgnowanymi drzewkami. Pokrywa je prawdopodobnie szron lub śnieg, co sugeruje wykonanie zdjęcia w czasie okołozimowym.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-107

Autor: nieznanym

Datowanie: lata 60.–80. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

ULICA KAPUCYŃSKA, FIGURA MATKI BOSKIEJ ŁASKAWEJ, KOŚCIÓŁ KAPUCYNÓW

Kapucyni zostali sprowadzeni do Polski przez króla Jana III Sobieskiego. Założyli dwa klasztory – najpierw w Warszawie, a następnie w Krakowie. Krakowski klasztor powstał na gruntach wykupionych w jurydycie Garbary. Wybudowano go w skromnym stylu, zgodnie z regułą zgromadzenia. Jego budowę ukończono w 1699, a konsekrowano w 1703 roku.

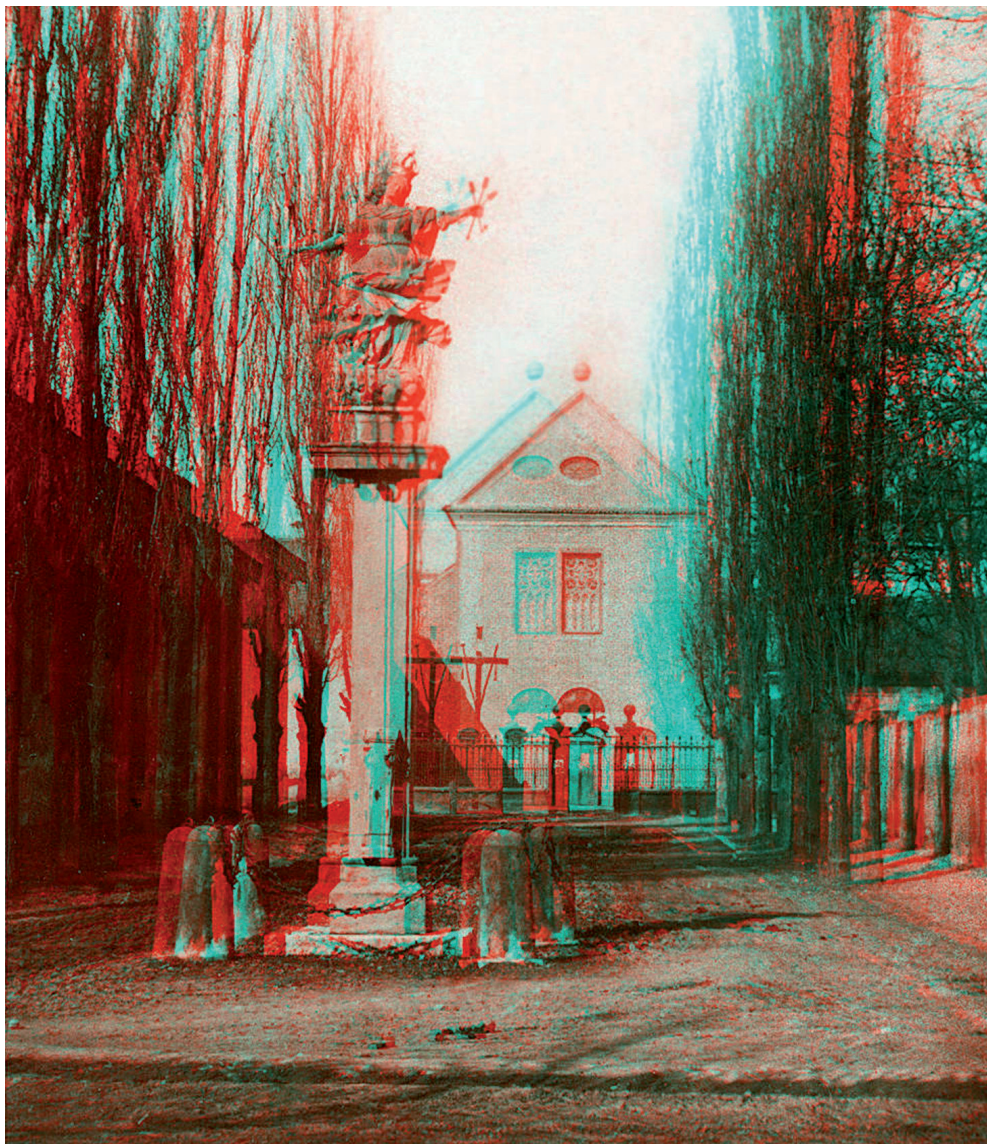
Historia kościoła związana jest z konfederacją barską – zbrojnym związkiem polskiej szlachty założonym w obronie niepodległości Rzeczypospolitej i dominacji w kraju wiary katolickiej. Konfederację zawiązano przeciw królowi Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu i popierającym go wojskom Imperium Rosyjskiego.

Akt konfederacji, trwającej do listopada 1772 roku, ogłoszono w Barze na Podolu 29 lutego 1768 roku. Pięć miesięcy później, 21 czerwca, przystąpił do niej Kraków. Naza jutrz wojska moskiewskie zaatakowały miasto i po zacieklej obronie zajęły je 17 sierpnia 1768 roku.

Figurę Matki Boskiej Łaskawej ufundowała w 1771 roku Zofia Sokołowska, matka

Mariana Sokołowskiego, zabitego żołnierza konfederacji.

Marian Sokołowski, wzięty do niewoli podczas walk w lecie 1770 roku, wraz z ponad 80 współtowarzyszami przygotowywał w listopadzie 1770 roku ucieczkę, ale, zdradzony przez jednego z towarzyszy niedoli, został przez Moskali zabity. Jego zrozpaczona matka postanowiła upamiętnić syna przez ufundowanie figury Matki Boskiej. Figura ta nawiązuje do obrazu Matki Boskiej Łaskawej z 1709 roku, umieszczonego w kościele Mariackim. Obraz ten trafił do kościoła w intencji błagalnej w trakcie ponawiającej się zarazy w mieście w początku XVIII wieku. Największe jej nasilenie wypadło na lata 1707–1708. Figura początkowo umieszczona była w murze cmentarza przy kościele Mariackim. Po likwidacji cmentarza trafiła na późniejszą ulicę Kapucyńską w rejonie skrzyżowania z ulicą Podwale. Stała tam na kolumnie do 1941 roku, kiedy to przeniesiono ją, na Planty, w okolice ulicy Karola Olshewskiego. Znajduje się tu do dziś.

Przed kościołem umieszczono drewniany krzyż. W pobliżu klasztoru kapucynów 12 sierpnia 1768 podczas walki poległo kilku konfederatów. Pochowano ich anonimowo we wspólnej mogile przed kościołem, a mogiłę zaopatrzono w duży krzyż.

Ulica Kapucyńska powstała w 1881 roku. Z prawej strony widoczny jest mur XVIII-wiecznej posiadłości Wodzickich, rozparcelowanej w 1893 roku. Z lewej strony zdjęcia inny bardzo ciekawy obiekt – „tattersal”, czyli ujeżdżalnia, wzniesiona w 1860 roku

Początkowo należała do wojska, następnie administrowało nią Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. W 1897 roku spaliła się, siedem lat później jej pozostałości rozebrano.

Na ulicy rosną szpalerem topole włoskie, a ulica nie jest wybrukowana.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III- 158

Autor: nieznanym

Datowanie: lata 60.–80. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

PLAC WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH,
SKRZYŻOWANIE ULIC GRODZKIEJ
I FRANCISZKAŃSKIEJ

Wielki pożar Krakowa z 1850 roku rozpoczął się 18 lipca w rejonie ulicy Dolnych Młynów. Dwaj robotnicy rozpalili ogień w izbie czeladnej jednego z młynów, który w wyniku tej nieostrożności stanął w płomieniach. Ogień w upalny dzień błyskawicznie rozprzestrzenił się z budynku na budynek. Gwałtowny wiatr zaczął go przenosić przez Planty w stronę centrum miasta. Miasto zaczęło płonąć, a jedyną w zasadzie metodą zapobieżenia rozprzestrzenianiu się pożaru, było zrywanie drewnianych, krytych gontem dachów. Krakowska straż pożarna była wtedy w powijakach.

Pożar trwał z przerwami do 26 lipca. Zniszczeniu uległo ok. 10% zabudowy miasta, czyli jakieś 160 budynków. Spalone zostały prawie wszystkie domy przy Gołębiej, Wiślniej, Franciszkańskiej, Brackiej, Grodzkiej (do przecięcia ze św. Józefa), Stolarskiej, jak również południowy fragment Małego Rynku oraz południowa i połowa wschodniej części Rynku Głównego.

Zniszczeniu, w różnym stopniu, uległy Pałac Biskupi i pałac Wielopolskich, kościo-

ły św. Franciszka z Asyżu, Świętej Trójcy, św. Norberta, św. Józefa oraz przylegające do nich klasztory dominikanów, franciszkanów i bernardynek.

Zdjęcie przedstawia Kraków w rejonie placu Wszystkich Świętych z dwoma budynkami – kościołem św. Franciszka z Asyżu oraz kamienicą Wszystkich Świętych 11 (też Grodzka 17) w okresie po pożarze z 1850 roku. Na zdjęciu widoczny jest nieodłączny model Władysława Maliszewskiego – mężczyzna w krakowskiej czapce. Stoi przy latarni, zatem, pamiętając, że oświetlenie gazowe miasta uruchomiono w 1857 roku, zdjęcie wykonano najprawdopodobniej w latach 60. lub 70. XX wieku.

Plac Wszystkich Świętych swą nazwę zawdzięcza XIV-wiecznemu gotyckiemu, kościołowi Wszystkich Świętych, który został w latach 1835–1842 rozebrany. Na jego miejscu założono plac. Jego nawierzchnię wybrukowano, urządzono też gazon. Te innowacje wprowadzono ok. 1883 roku, zatem zdjęcie musiało być zrobione wcześniej.

Franciszkanie zostali sprowadzeni do Krakowa w 1237 roku. Kościół, którego najstar-

sze partie datowane są na połowę XIII wieku, konsekrowano w 1269 roku. Dzisiejszą postać świątynia zawdzięcza XV- i XVII-wiecznym przebudowom oraz odbudowie po wielkim pożarze, o którym wyżej mowa. Pracami przy odbudowie kierował Karol Kremer, następnie Władysław Ekielski i Karol Knauss. Kościół otwarto już w 1854 roku, ale urządzenie jego wnętrza trwało aż do roku 1912.

Na zdjęciu kościół pozbawiony jest jeszcze charakterystycznej neogotyckiej wieżyczki (sygnaturki). Pojawiła się w latach 80. XIX wieku, według projektu Knausa.

Źródło: Archiwum Narodowe, A-III-139

Autor: Walery Maliszewski

Datowanie: 1854–1883, prawdopodobnie ok. 1875

Technika wykonania: odbitki albuminowe naklejone na tekturkę

KAMIENICA DZIEKAŃSKA,
ULICA KANONICZA

Wygląd zdjęcia – stereopary są uszkodzone, poplamione, źle technicznie zrobione – koresponduje ze stanem budynku: zniszczone, odrapane, ledwo trzymające się w całości krużganki. A jest to przecież fragment wspinałego Domu Dziekańskiego, położonego przy ulicy Kanoniczej, przez wielu uważanej za jedną z najpiękniejszych ulic na świecie.

Proces kształtowania się obecnego przebiegu ulicy Kanoniczej zakończył się połowie XIV wieku. W tym czasie na bazie starszych własności rycerskich, mieszczańskich i królewskich swoje domy zaczęli wznosić członkowie kapituły katedralnej.

Ulica Kanonicza została w dużej mierze zniszczona przez pożar z 1455 roku, kiedy to spaliło się ok. stu budynków. Gotyckie domy poczęto odbudowywać w renesansowym stylu. Jednym z nich był Dom Dziekański (obecnie Kanonicza 21) wzniesiony przez kanonika Jana z Brzeska. Po przebudowie z lat 1582–1592, przeznaczonej dla kanonika Stanisława Skarszewskiego, a prowadzonej prawdopodobnie przez królewskiego muratora Santi Gucci Fiorentino, dom ten zyskał

wygląd zbliżony do dzisiejszego. Ma okazały wewnętrzny dziedziniec z krużgankami powstałymi częściowo w drugiej połowie XVI wieku, a następnie pod jego koniec (część zachodnia). Na parterze zdobią go widoczne na zdjęciu kolumny jońskie.

Po utracie przez kraj niepodległości w 1797 roku Austriacy skonfiskowali kanonikom większość domów i w części zorganizowali urzędy, w wyniku czego zaczęły popadać w ruinę. Taki stan trwał do 1866 roku, kiedy to przystąpiono do renowacji ulicy i znajdujących się przy niej budynków. Z tego okresu prawdopodobnie pochodzi zdjęcie. Dom Dziekański odnowiono w 1899 roku.

Obecnie w budynku mieści się Muzeum Archidiecezjalne. Oficjalnie powstało decyzją kardynała Jana Puzyny w 1906 roku, jednak tak naprawdę zaczęło funkcjonować po 1989 roku w budynkach przy ulicy Kanoniczej 19 i 21, ponownie administrowanych przez Kapitułę Katedralną, czyli radę przyboczną biskupa. Od 1983 roku, w wyniku postanowień Kodeksu Prawa Kanonicznego, kapituła spełnia głównie funkcje ceremonialne.

Zdjęcie zapewne wykonano jednym dwu-
obiektywowym aparatem stereoskopowym,
o czym świadczy identyczna pozycja osoby
widniejącej na obu fotografiach.

Źródło: kolekcja Witolda Englendera

Autor: nieznanym

Datowanie: lata 60.–70. XIX wieku

Technika wykonania: odbitki albuminowe
naklejone na tekturkę